מועדים לשיחה; קריאות חדשות בחגי ישראל — פסח והמשימה היהודית

פסח הוא סיפור. סיפור של תקווה – עתיק מכל סיפורי התקווה שסופרו, וגדול מכולם בעומק התמורה המתחוללת בו. הוא מספר לנו איך עדת עבדים הדומה לכל עדת עבדים אחרת מצאה את דרכה אל החופש מהאימפריה הגדולה והאיתנה ביותר בזמנה, ובעצם בכל הזמנים. זהו סיפור מהפכני על הכוח העליון המתערב בהיסטוריה כדי לשחרר את הנמצאים בתחתית פירמידת הכוח. זהו סיפור ניצחונו של האפשרי על הסביר. הוא מגדיר מהו להיות יהודי: סמל חי של תקווה.

פסח מספר לנו שכוחה של אומה אינו טמון בסוסים ובמרכבות, לא בצבא ובנשק, לא בפסלים אדירים ובבנייני מידות, לא בשום מפגן גלוי של עוצמה ועושר. הוא תלוי בדברים פשוטים יותר: ענווה בפני אלוהי הבריאה, אמון באלוהי הגאולה וההיסטוריה, והכרה בקדושתם חסרת הפשרות של חיי האדם שאלוהים ברא בצלמו – אפילו חייו של עבד או של ילד שעוד אינו יודע לשאול. פסח הוא ביקורת מתמדת על הכוח שבני אדם מפעילים לניצול ולגימוד של בני אדם אחרים.

זהו סיפור שהורים מנחילים לילדיהם בשלשלת המונה כבר יותר ממאה דורות. כאשר אנו מצטרפים אליהם, אנו חווים את היותנו עַם ההיסטוריה, נושאי הלפיד של סיפור עלילה שאינו כתוב בכתב החרטומים ואינו חקוק במצבות ענק קדומות, אלא הוא נישא בתודעה החיה; את היותנו עם שכבר אלפי שנים, יותר מכל עם אחר, נאמן לעברו ולעתידו, ומעיד בכך מה גדול כוחה של רוח האדם כאשר היא נפתחת אל כוח גדול; עם הקורא לעמים כולם לקיים עולם של חופש, אחריות וכְּבוד אדם.

פסח הוא יותר מעוד מועד בין מועדים בלוח היהודי. הוא אפילו יותר מיום הולדתו של עם ישראל כעם חופשי היוצא למסע אל ארצו המובטחת. בפרק זה אני רוצה להראות, בארבע דרכים, מדוע הוא המאורע שרוב מהותה של היהדות סובבת סביבו.

ראשית, בחינה קפדנית של סיפורי האבות בספר בראשית מלמדת שלפנינו סדרה של סימנים מטרימים לספר שמות, המכינה אותנו למה שיתרחש בימי משה ומגבירה את ציפיותינו.

שנית, הזכירה כי "עבדים היינו במצרים" היא הטעם השכיח ביותר בתורה למצוות. יציאת מצרים לא הייתה רק מאורע היסטורי – אף כי אכן הייתה מאורע היסטורי.1על ההיסטוריות של יציאת מצרים ראו בין היתר James K. Hoffmeier, Israel in Egypt: The Evidence for the Authenticity of the Exodus Tradition, Oxford: Oxford University Press, 1996; Colin J. Humphreys, The Miracles of Exodus, London: Continuum, 2003. היא גם נדבך מהותי בהגיונה של מערכת המצוות.

שלישית, יסודות מרכזיים בהלכה ובאמונת ישראל הם מחאה נגד מצרים הפרעונית וחלופה למה שהיא מסמלת – אף כי התורה אינה מכריזה על כך במפורש. העמקת הידע על העולם הקדום תספק לנו תובנות חדשות על עיצובה של היהדות.

רביעית, התבוננות מעמיקה בניגוד בין החברה המצרית לבין החברה שבני ישראל נועדו לכונן חושפת הכרעה עקרונית שכל ציוויליזציה עומדת בפניה, בימים ההם כבימינו שלנו. חג הפסח מעלה סוגיות שלא התיישנו בשום אופן: עבדות, חופש, פוליטיקה, כוח, מדינה, חברה, כבוד האדם ואחריות. פסח הוא חג עכשווי.

בלב החג הזה נמצאת חוויה היסטורית ממשית. בני ישראל, כמתואר בתורה, היו קבוצה מפוררת של עבדים בעלי מוצא משותף, אחת מכמה וכמה קבוצות כמותה שהגיעו למצרים מצפון מתוך משיכה לעושר ולעוצמה ועם הזמן מצאו את עצמן משועבדות לה. מצרים הפרעונית היא האימפריה ארוכת הימים בהיסטוריה; בזמן יציאת מצרים, היא כבר הייתה קיימת 1,800 שנה. אלף שנים לפני משה, ועוד אלפי שנים אחריו, שלטה בנופה הפירמידה הגדולה של גיזה, המבנה מעשה־ידי־אדם הגבוה בעולם עד לבניית מגדל אייפל בשנת 1880. עם גילוי קבר תות־ענך־אמון, פרעה לא גדול במיוחד, בשנת 1922 בידי הארכיאולוג האנגלי הווארד קרטר, נחשפו העושר והתחכום המדהימים של חצר המלכות בעידן ההוא. אם צודקים ההיסטוריונים המזהים את פרעה של יציאת מצרים עם רעמסס השני, יציאת מצרים אירעה כשאימפריה זו הייתה בשיא כוחה, וחלשה כענק על העולם הידוע דאז.

ברובד מסוים, זה סיפור על ניסים ונפלאות. אבל המסר המתמשך של פסח עמוק יותר. הוא חושף אותנו לתפיסה פורצת דרך בדבר אופייה של חברה שהריבון היחיד בה הוא אלוהים וכל אזרח עשוי בצלמו. עניינו של החג הוא עוצמתם של החלשים וחולשתה של העוצמה. זוהי פוליטיקה רדיקלית, מוסרית והומנית מאין כמותה.

היינריך היינה אמר, "מאז יציאת מצרים, החירות מדברת במבטא עברי". אבל זוהי, כביטויו של עמנואל לוינס, "חירות קשה", המתבססת על אתוס תובעני של אחריות אישית וקיבוצית. פסח מטעים אותנו בבחירה: מכאן לחם העוני ומרור השעבוד, מכאן ארבע כוסות היין המסמלות ארבעה שלבים בדרך הארוכה אל החירות. כל עוד ישאפו בני אדם להפעיל כוח על בני אדם אחרים, הסיפור יימשך והבחירה תוסיף לעמוד בפנינו.